

TEORIA NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE

WSTĘP DO METODOLOGII I METODYKI NOB

Juliusz Piwowarski

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego
i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie

podręcznik akademicki

Część 1

Kraków 2024

Juliusz Piwowarski

TEORIA NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE

Wstęp do metodologii i metodyki

NoB

podręcznik akademicki

Część 1

Kraków 2024

Juliusz Piwowarski

Teoria nauk o bezpieczeństwie. Wstęp do metodyki i metodologii NoB

Copyright © by Naukowo-Wydawniczy Instytut Badań Bezpieczeństwa
i Obronności WSBPI „Apeiron” w Krakowie

Copyright © by Juliusz Piwowarski

Skład i łamanie: Aleksandra Skołudzka, Martyna Gierlikca

ISBN: 978-83-64035-83-8

Kraków 2024

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego
i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie
ul. Basztowa 10, 31-141 Kraków
Tel. 12 422 30 68
e-mail: science2@apeiron.edu.pl

Spis treści

Wstęp	5
Założenia wstępne. Bazowe pojęcia nauk o bezpieczeństwie	8
Dyscyplina naukowa – nauki o bezpieczeństwie. Paradygmat naukowy – sens i znaczenie. Paradygmat dyscypliny nauki o bezpieczeństwie	24
Uwagi kończące, kierowane do Studenta	39
Zakończenie	43

Wstęp

Zarówno w opinii Andrzeja Glena, jak również i innych badaczy zajmujących się złożonymi problemami *bezpieczeństwa*, dyscyplinę określoną jako *nauki o bezpieczeństwie* (dalej jako skrót *NoB*) charakteryzuje daleko posunięta interdyscyplinarność¹ – jak również inne rodzaje unidyscyplinarności – transdyscyplinarność i multidyscyplinarność.

Przykładowo, Tomasz Aleksandrowicz konkludując wyniki swoich badań, stwierdził rzecz następującą: „interdyscyplinarność znacznie wykraczająca poza obszar wiedzy nauk społecznych jawi się [...] jako konstytutywny element tożsamości *nauk o bezpieczeństwie*”².

Jak wynika z potrzeby komplementarnego odwoływania się Studenta w ramach dyscypliny *nauk o bezpieczeństwie* do interdyscyplinarności, multidyscyplinarności i transdyscyplinarności – w badaniach nad kwestiami *bezpieczeństwa* w pracach dyplomowych i innych wykorzystywany jest dorobek różnych dyscyplin należących do dziedziny *nauk społecznych*.

¹ A. Glen, *Paradygmat poznania w naukach o bezpieczeństwie*, [w:] *Tożsamość nauk o bezpieczeństwie*, S. Sulowski (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 100–101.

² T.R. Aleksandrowicz, *Tożsamość nauk o bezpieczeństwie*, [w:] *Tożsamość nauk o bezpieczeństwie...*, op. cit. s.56.

Mogą tu na przykład wystąpić psychologiczne, socjologiczne lub psycho-społeczne kwestie *bezpieczeństwa personalnego* czy, dla odmiany, aspekty *bezpieczeństwa państwa*, wynikające między innymi z dynamiki zmian, jakie wykazują dziś w dobie globalizacji, *relacje międzynarodowe*³.

Waldemar Kitler, jeden z czołowych polskich badaczy problematyki *bezpieczeństwa*, uznaje otoczenie państwa za jeden z istotnych czynników społecznych warunkujących *bezpieczeństwo narodowe*⁴.

Współcześnie wychodzi naprzeciw potrzebom badań naukowych *transdyscyplinarna perspektywa badawcza*. Nowoczesne badania naukowe bowiem, zwłaszcza w obrębie *nauk praktycznych*, do których zaliczana jest dyscyplina *nauki o bezpieczeństwie*, poszukują odpowiedzi i rozwiązań, nie tylko w ściśle wyodrębnionym i formalnie zakreślonym polu badawczym danej dyscypliny naukowej.

Autor, oddając do rąk Studenta ten zwięzły w swej treści podręcznik, kierował się przesłaniem, jakie niesie w sobie misja *nauk społecznych*, a szczególnie misja zawartej w nich dyscypliny *nauk o bezpieczeństwie*, która ma charakter wyraźnie antropocentryczny⁵. Stąd też odwołano się w niniejszej pracy między

³ *Stosunki międzynarodowe* – dyscyplina, należąca też (jak dyscyplina NoB) do dziedziny nauk społecznych; Por. *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, J.W. Adamowski (red.), ASPRA-JR, Warszawa 2003.

⁴ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe uwarunkowania, system*, AON, Warszawa 2013, s. 103–104.

⁵ *Antropocentryzm* – w NoB oznacza postawę badawczą, w której przyjęto ujęcie badawcze z punktu widzenia człowieka – tzn. analiza okoliczności, zjawisk, zdarzeń czy oddziaływań, odrzucanie rozumowań wychodzących poza ludzką percepcję i pozbawionych praktycznego znaczenia dla wyników badań w naukach społecznych.

innymi do perspektywy prakseologicznej⁶ pojmowania kategorii naukowej, jaką stanowi *bezpieczeństwo*.

Podręcznik ten jest bardzo zwartym poradnikiem, który dla Studenta stanowi rodzaj „dekalogu” i postępowania podczas pisania pracy. Podręcznik ma stanowić pomoc i oszczędzać czas w kontaktach pomiędzy nimi. Ma on również rozwiewać wątpliwości w relacjach pomiędzy Promotorem a Studentem, a także – podczas powstawania każdej sekuritologicznej pracy pisemnej – w relacjach z samym sobą w obu przypadkach (Promotor lub Student).

Podręcznik ten jest objętościowo minimalistyczny, ale już z założenia nieminimalistycznym jakościowo – zgodnie z poniższym mottem:

lepiej mało i dobrze – niż dużo i do... „do niczego”

Student znajdzie tutaj rady i zrozumiałe instrukcje, w których objaśnione zostało to, w jaki sposób napisać „skazaną na sukces” pracę dyplomową.

Pomocne będą w tym podstawowe założenia i terminy należące do *siatki pojęć* w dyscyplinie *nauki o bezpieczeństwie* oraz omówienie znaczenia pojęcia paradygmatu naukowego, dzięki czemu Student zbliży się do „klimatu nauki”.

Wreszcie, zostanie tutaj podana instrukcja stanowiąca przykładowe standardy pisania pracy dyplomowej, które zebrały już wiele pochlebnych opinii różnych ekspertów metodyki pisania prac dyplomowych. Są one na tyle precyzyjnie podane, by rozwiązać wszelkie wątpliwości Studenta, co do tego, w jaki sposób pisać swoje dzieło i czego w nim nie zawierać.

⁶ *Prakseologia* – (gr. *práxis* – działanie, czynność, –*lógos* – słowo, nauka), a także teoria sprawnego działania, sfera badań naukowych dotyczących celowego działania ludzkiego i nauka o skutecznym działaniu człowieka.

Rozdział I

Założenia wstępne. Bazowe pojęcia nauk o bezpieczeństwie

W pracy tej przyjęto i przedstawiono podstawowe założenia jako niezbędne elementy wyjściowe, stanowiące kamień węgielny refleksji teoretycznej. Uczyniono to z pozytywnym nastawieniem czerpanym z akademickiego motta, przydatnego nie tylko naukowcom, ale również studentom oraz praktykom:

NIE MA NIC BARDZIEJ PRAKTYCZNEGO NIŻ DOBRA TEORIA

To spostrzeżenie, jako życiowe motto, towarzyszyło między innymi tak znakomitym użytkownikom ludzkiego umysłu, jak Ludwig Boltzmann, Albert Einstein, Jeremy Bentham czy Gustav Kirchhoff, Kurt Lewin, Karl Popper czy Niels Bohr.

Chodzi tutaj między innymi o **cel pracy** i uzasadnienie jego wyboru, czyli czemu ta praca służy i jaka potrzeba (czyja potrzeba, jakiego podmiotu bezpieczeństwa) powoduje, że Student chce badać ten problem. Chodzi też o niezbywalne cechy, jakie ma posiadać każda rzetelna hipoteza naukowa, czyli umiejętność

- Założenia wstępne. Bazowe pojęcia nauk o bezpieczeństwie

adekwatnego do okoliczności wyjaśniania tego, co się dzieje oraz przewidywania tego, co się może wydarzyć (albo co powinno nastąpić). Jeżeli choćby jeden z tych warunków nie zostanie spełniony, to nie mamy już do czynienia z warsztatem naukowym.

I chociaż nie każdy zajmuje się *psychologią, prawem czy naukami o bezpieczeństwie*, to celowość odnosi się do wszystkiego, z czym na co dzień masz styczność w *rzeczywistości społecznej*. Gdyby nie istniały teorie, cała nasza rzeczywistość byłaby zupełnie inna. Nasze funkcjonowanie w niej też odbywałoby się zupełnie inaczej, niekoniecznie wykazując *działanie* tak uporządkowane i skuteczne, jakim jest dzięki osiągnięciom naukowym.

ZAŁOŻENIE PIERWSZE

Pierwsze bazowe założenie mówi, że podmiot to taki byt, który jest aktywny w szczególny sposób – mocą swoich wyborów i idących za nimi decyzji, nadaje czynnościom wykonywanym przez siebie **określony sens** i znaczenie, które są wyrażane przez **obrany cel**.

Aktywność, która dla danego podmiotu ma określony sens i cel – zgodnie z definicją, jaką podał Maks Weber – stanowi umysłowe i fizyczne czynności podmiotu, które uznawane są za *działanie*.

Uwaga: następuje tu ważna i celowa uwaga – czynności pozbawione powiązanych ze sobą cech sensowności i celowości nie można w *naukach społecznych* uznać za *działanie*¹.

¹ *Działanie* to tego typu postępowanie człowieka, któremu nadaje on pewien sens – tak określił to Max Weber: „Działanie oznacza ludzkie zachowanie (zewnątrzny lub wewnętrzny czyn, zaniechanie lub znoszenie), jeśli i o ile [podmiot] działający (...) wiąże z nim pewien subiektywny sens.” – M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 6

ZAŁOŻENIE DRUGIE

Drugie założenie bazowe wynika z idei Floriana Znanieckiego: sprawy społeczne, w tym *bezpieczeństwa* można pełniej badać z perspektywy połączonych *nauk społecznych* i *nauk humanistycznych*.

Dyscypliny te brane pod uwagę łącznie, zgodnie z sugestią F. Znanieckiego, stanowią „superdyscyplinę” *nauk o kulturze*, tym samym zawierając *nauki o kulturze bezpieczeństwa* – wspólnotowym generatorze energii społecznej *bezpieczeństwa*.

ZAŁOŻENIE TRZECIE

Trzecie założenie bazowe: prosto ujęty cel *NoB* to znajdowanie oraz poprawa metod i środków zabezpieczających procesy zaspokajania potrzeb człowieka, uwzględniając trzy elementy:

- **podmiot** (która osoba? która grupa społeczna, instytucja, organizacja?),
- **czas i miejsce** (kiedy i gdzie?),
- **sytuacja** (warunki i oddziaływania na funkcjonowanie podmiotu).

ZAŁOŻENIE CZWARTE

Czwarte założenie bazowe to właściwe rozumienie terminu *potrzeba*, którego ujęcie z perspektywy nauki zasadniczo różni się od „chcenia czegoś”, ochoty na coś, czy tak zwanej zachcianki. Należy zatem rozumieć i pamiętać – co oznacza termin *potrzeba* – w pojęciu akademickim.

Definicja 1

Potrzeba danego podmiotu to występująca u niego **konieczność** dysponowania materialnym lub niematerialnym dobrem, niezbędnym temu podmiotowi do normalnego funkcjonowania oraz do zapewnienia sobie ciągłości rozwoju.

Powyższe założenia są oparciem dla działania, w którym wytwarzane jest *bezpieczeństwo określonego podmiotu*. Oddziałują one też na *środowisko bezpieczeństwa podmiotu*, gdzie zdarzenia, procesy, zjawiska, są między innymi efektem działania człowieka, w tym interakcji i współzależności pomiędzy podmiotami tworzącymi dane *społeczeństwo*.

Nauka służy pozyskiwaniu wiedzy, ale i zaspokajaniu potrzeb poznawczych człowieka widzianego nie tylko jako *podmiot działania* ale przede wszystkim jako *podmiot bezpieczeństwa* – tak indywidualny, jak i grupowy *podmiot poznania-i-bezpieczeństwa*. Kwestia rozumienia istoty poznania naukowego i odróżniania go od nie-naukowego jest istotna w dziedzinie *nauk społecznych* oraz w ich dyscyplinie *nauk o bezpieczeństwie*. Drzewo nauki wyrasta z korzenia, jakim jest *metoda*.

Nauka ma charakter oraz znaczenie metodologiczne i poznawcze. Stanowi ona ogół wiedzy uzyskiwanej za pomocą *metodologii naukowej* i przyjętej *perspektywie naukowej* tworzenia obrazu badanej *rzeczywistości*.

Autor pragnie niniejszy podręcznik akademicki – dla planującego pracę dyplomową Studenta – uczynić dobrym oparciem, dlatego też przypomina w tym miejscu definicje dwóch istotnych dla początkującego badacza pojęć. Chodzi tutaj o kategorie *nauka* oraz *teoria*.

Definicja 2

Nauka to sfera kultury, mająca charakter badawczy i służąca zaspakajaniu społecznych oczekiwań i potrzeb dotyczących efektów badań, jakie prowadzą w ramach nauki uczeni. Naukę tworzą:

- zespoły twierdzeń i hipotez, dotyczących cech i praw rządzących rzeczywistością,
- teorie naukowe przyporządkowane do dziedzin i dyscyplin naukowych. Teorie są budowane w oparciu o twierdzenia i hipotezy dotyczące rzeczywistości.

Definicja 3

Teoria to spójny system myślowy, oparty na zbiorze pojęć, definicji, aksjomatów i twierdzeń, które pozwalają ustalić, jakie są relacje między tymi pojęciami i aksjomatami, ukazującymi wybraną, materialną lub abstrakcyjną sferę rzeczywistości.

Jak wynika z powyższych definicji, poważne zajmowanie się nauką oraz towarzyszącym jej aparatem teoretycznym, wymaga od każdego badacza posiadania takiej wiedzy, która pozwala mu zaistnieć i w pełni sprawnie funkcjonować jego **świadomości metodologicznej**.

Zajmowanie się, choćby w małym zakresie, nauką zobowiązuje nie tylko uczonego, ale każdą wykształconą osobę do prowadzenia zgodnie z wybraną metodą jasnych przemyśleń i wypowiedzi w piśmie i w mowie, przy dokonaniu wyboru, jakie będą jego wstępne **założenia**.

Chodzi tutaj o grupę założeń bazowych, których się nie dowodzi. Założenia te ustanawiają bowiem zbiór warunków niezbędnych do tego, aby uzyskać dzięki nim „punkt podparcia” pozwalający na rozpoczęcie działań w ramach procesu mającego charakter badawczy.

Przypomnijmy, że powyższe stwierdzenie dotyczy zarówno praktycznie, jak i formalnie, działania Studenta, który zmierza do zbudowania własnej pracy dyplomowej.

Archimedes z Syrakuz (ok. 287–212 p.n.e.) – wybitny grecki fizyk, matematyk i inżynier, powiedział kiedyś – „Dajcie mi tylko punkt oparcia, a sam poruszę Ziemię”².

Słowa Archimedesa można zrozumieć nie tylko dosłownie, ale i metaforycznie – jako wskazanie na siłę nauki i zdobyczy naukowców – zasobów wiedzy. Archimedes był jednym z ważniejszych uczonych starożytności, a jego słowa stały się symbolem potęgi nauki i oddziaływania człowieka wyposażonego w wiedzę na *rzeczywistość*.

Innymi słowy stwierdzenie to przypominać powinno Studentowi o tym, że wartości edukacji oraz zdobywania i utrwalania wiedzy są nieocenione. Pozwalają one na przekształcanie rzeczywistości i na takie osiągnięcia, które wydają się niemożliwe.

Co prawda, wiadomym jest, że prace licencjackie czy magisterskie nie mają jeszcze rangi naukowej, jednak należy zapamiętać, że podczas ich powstawania obowiązuje nakaz opierania się na poprawnym **warsztacie naukowym**³ oraz ściśle określonych **regułach edytorskich**.

² J. Gaarder, *Świat Zofii. Cudowna podróż w głąb historii filozofii*, tłum. Iwona Zimnicka, Jacek Santorski & Co., Warszawa 1995, s. 333

³ S. Yearley, *Making Sense of Science: Understanding the Social Study of Science*, SAGE, London 2005.

Pojęcie znane jako *warsztat naukowy*, oznacza swoisty dla danego autora reprezentującego konkretny kierunek badań, obrany przez niego zbiór metod i środków wyrazu używanych w pracy naukowej.

Warsztat naukowy stosowany jest przy powstawaniu dzieł naukowych, popularno-naukowych lub takich pisemnych prac, jak prace dyplomowe i artykuły naukowe czy publikacje zwarte, czyli monografie naukowe, popularnie określane jako książki naukowe.

W praktyce zastosowanie warsztatu naukowego oznacza wykazywanie się znajomością, rozumieniem i prawidłowym zastosowaniem w swojej pracy następujących elementów:

- **światowy**, a także **krajowy** dorobek obejmujący podstawy teorii oraz zagadnienia ogólne lub pewne wybrane kwestie szczegółowe, właściwe dla swojej dyscypliny naukowej;
- **tendencje rozwojowe** dyscyplin nauk pomocniczych należących do tej samej dziedziny, co dyscyplina „własna”;
- znajomość i rozumienie metodologii badań naukowych;
- **umiejętność selekcji, porządkowania i zebrania materiału do badań**, wyszukiwania stosownej literatury przedmiotu, obudowania tekstu naukowego niezbędnymi elementami pomocniczymi, stosowania różnych technik gromadzenia i analizy materiału;
- umiejętność prowadzenia krytycznej analizy i oceniania efektów badań naukowych i ekspertyz;
- umiejętność oceniania innych prac o twórczym charakterze oraz ich wkładu w rozwój wiedzy;
- umiejętność korzystania z wiedzy z różnych dziedzin nauki;
- zdolność do twórczej identyfikacji, formułowania i nowatorskiego rozwiązywania złożonych problemów i zadań

- Założenia wstępne. Bazowe pojęcia nauk o bezpieczeństwie

badawczych – w tym do definiowania przedmiotu badań naukowych i celów, formułowania hipotezy badawczej, twórczego stosowania metod, technik i narzędzi badawczych, wnioskowania na podstawie wyników badań;

- zdolność do krytycznej oceny dorobku w swojej dyscyplinie nauki.

Bezpieczeństwo podmiotu stanowi w znacznej części konsekwencje jego wysiłków oraz osiągnięć – zakresu poznania, zakresu myśli i refleksji oraz zakresów działania przejawianego przez dany *podmiot bezpieczeństwa* w podejmowaniu relacji społecznych z innymi podmiotami.

Jako efekt tych relacji społecznych powstają interakcje społeczne determinujące asfaliologiczny potencjał, jaki wykazuje *lokalne środowisko bezpieczeństwa, narodowe środowisko bezpieczeństwa wewnętrzne lub zewnętrzne*, jak też regionalne, międzynarodowe i globalne *środowiska bezpieczeństwa*.

Podmiotem bezpieczeństwa może być pojedyncza osoba lub ludzkie grupy społeczne, w tym organizacje i instytucje społeczne, na czele z dominującym *podmiotem bezpieczeństwa*, jakim jest naród i jego państwo.

Zwraca się uwagę na to, iż dla *nauk o bezpieczeństwie* głównym determinantem działania podejmowanego przez *podmiot bezpieczeństwa* jest potrzeba identyfikacji *szans bezpieczeństwa*, właściwego wyboru, uchwycenia ich, podjęcia *wyzwań bezpieczeństwa* i *ryzyk bezpieczeństwa* oraz identyfikacji *zagrożeń bezpieczeństwa* i przeciwdziałania im, celem utrzymania ciągłości procesu trwania, przetrwania i rozwoju tego podmiotu.

Rozliczne *szanse bezpieczeństwa, wyzwania bezpieczeństwa, ryzyka bezpieczeństwa, zagrożenia bezpieczeństwa*, interesy i potrzeby *podmiotu bezpieczeństwa* budują politykę oraz strategię bezpieczeństwa, jakie przyjmuje dany *podmiot bezpieczeństwa*.

Przy czym polityka i strategia bezpieczeństwa rozumiane są tutaj jako metody dopełniające mechanizm, którym jest swoista sztuka osiągania w zakładanym czasie i w wybranym miejscu obranych celów.

Sztuka osiągania celów obejmuje dwie części składowe, takie jak koncepcja działania oraz praktyka działania. Sztukę tę pozwala podnieść na wysoki poziom rozwój i zastosowanie zdobyczy nauki oraz nauczanie.

O potencjale posiadanych umiejętności, zasobie wiedzy i zasobach doświadczeń u każdego *podmiotu poznania-i-bezpieczeństwa*, decyduje jego kultura strategiczna, w tym m.in. kultura grup społecznych i organizacji tworzonych przez człowieka. Jest ona wyrażana poprzez określone idee, przekonania oraz poprzez postawy prezentowane w podejmowanym działaniu.

Autor dąży do tego, by ukazać *bezpieczeństwo podmiotu* jako wartość instrumentalną (instrument umożliwiający zdobywanie innych wartości) i ważny konstrukt społeczny, którego sens i istotę wytwarzania go (działanie) można oddać w pogłębiony, użyteczny i pozbawiony błędnych, potocznych opinii sposób w teorii *nauk o bezpieczeństwie – NoB*.

Stąd potrzebne jest ukazanie bezpośredniego lub pośredniego związku między operacją myślenia a działaniem człowieka w zakresie zapewniania bezpieczeństwa i projektowania działania mającego na celu wieloaspektowe przeciwdziałanie przeciwnościom, w tym zagrożeniom dla utrzymania możliwości podejmowania oraz ciągłości działania człowieka na rzecz zaspakajania swych potrzeb. Pamiętajmy, że chodzi tutaj zarówno o przeciwności aktywne, jak i potencjalne.

Autor wyraża przekonanie, że *bezpieczeństwo podmiotu* jest skutkiem podejmowanych, zaniechanych lub zaniedbanych

przez *podmiot bezpieczeństwa* działań w zmiennych lub nawet turbulentnych uwarunkowaniach dzisiejszej *rzeczywistości społecznej*.

Autor pozostawił na boku samoistne aktywności sił natury będące poza aspektami dotyczącymi *aktywności celowej*, czyli przejawów działania człowieka. Prakseologiczna wykładnia rozumienia bezpieczeństwa dotyczy zarówno opisywanych paradigmatów bezpieczeństwa oraz sposobu ich konstruowania i wykorzystywania jako źródła wiedzy.

Autor w tym miejscu pragnie wskazać na kluczowe dla dyscypliny *nauk o bezpieczeństwie* pojęcia, które pojawią się w tej pracy oraz zapewne w pracy dyplomowej Studenta, będącego adeptem kierunków studiów bazujących na dyscyplinie naukowej *nauk o bezpieczeństwie*.

Rozpocząć należy od sformułowania tytułu pracy dyplomowej, *de facto* będącego czymś więcej niż sam tytuł. Tytuł pracy dyplomowej czy monografii naukowej stanowi coś więcej niż gazetowy tytuł publicystyczny. Tytuł jest w tym wypadku „wizytówką” tematu pracy, czyli problematyki, którą zawarto w pracy – tematyki zgodnej z kierunkiem studiów Dyplomanta i dominującą na tym kierunku dyscypliną naukową.

Mimo że jest to być może postępowanie niezbyt typowe dla ukształtowania standardowego wstępu, autor chce od razu Studenta skonfrontować i oswoić Studenta z brzmieniem podstawowych pojęć. Pojęcia te reprezentuje zestaw terminów, który jest kluczowy dla „języka dyscypliny” w tym wypadku obejmującego siatkę pojęć *NoB*.

Autor pragnie, aby bazowe terminy tworzące siatkę pojęć konstytuującą dyscyplinę *nauki o bezpieczeństwie* zaistniały jak najwcześniej w intuicyjnej i intelektualnej percepcji Czytelnika, tak, aby na pewno znalazło to odzwierciedlenie w tekście jego pracy – począwszy od tytułu pracy dyplomowej, poprzez każde początkowe i kończące zdanie każdej z części pracy. (Wstęp, Rozdział 1, Rozdział 2 (...) Rozdział 5, Zakończenie, Abstrakt).

Pojęcia te muszą później zostać precyzyjnie zdefiniowane. Wymaga się tego w prawidłowo prowadzonym przez Studenta-Badacza procesie usystematyzowanego poznania badawczego.

Można wskazać następujące pojęcia jako terminy fundamentalne dla funkcjonowania dyscypliny naukowej, jaką są *nauki o bezpieczeństwie*:

- 1) **podmiot bezpieczeństwa; (podmiot)**
- 2) **środowisko bezpieczeństwa;**
- 3) **szanse bezpieczeństwa;**
- 4) **wyzwania bezpieczeństwa;**
- 5) **ryzyka bezpieczeństwa;**
- 6) **zagrożenia bezpieczeństwa; (interesy / potrzeby podmiotu bezpieczeństwa);**
- 7) **kultura bezpieczeństwa;**
- 8) **sytuacja kryzysowa; kryzys;**
- 9) **odporność; ochrona;**
- 10) **obrona; obronność.**

- Założenia wstępne. Bazowe pojęcia nauk o bezpieczeństwie

Autor podaje Studentowi poniżej wybrane ze zbioru definicje kilku fundamentalnych pojęć dla wygody, wynikającej z rozeznania oraz dla zwiększenia dobrego samopoczucia i pewności poruszania się po polach badawczych *nauk o bezpieczeństwie*.

Definicja 4

Podmiot – to ludzka osoba lub grupa społeczna, wykazująca zdolność do suwerennych wyborów, wynikających z nich decyzji i następujących w ślad za nimi czynów.

Definicja 5

Podmiot bezpieczeństwa – jest to ludzka jednostka lub zbiorowość społeczna, badana z punktu widzenia uwarunkowań jego aktualnych (aktywnych) i potencjalnych oraz wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń, konfrontowanych z perspektywą uwarunkowań jego *bezpieczeństwa*.

Definicja 6

Zagrożenie bezpieczeństwa danego podmiotu – jest to uświadomiona albo nieuświadomiona sytuacja, w której istnieje prawdopodobieństwo (możliwość) utraty czy uszczerbku niematerialnego lub materialnego dla tego podmiotu ważnego dobra (wartości) lub utraty przez podmiot możliwości jego dalszego rozwoju (pozwalającego temu podmiotowi osiągnąć kolejne potrzebne mu wartości).

Definicja 7

Kultura bezpieczeństwa (KB) jest to ogół elementów niematerialnego i materialnego, utrwalonego dorobku człowieka, który wykazuje trzy atrybuty – odporność, ochronność i obronność oraz pełni cztery funkcje i ma trzy wymiary.

Kultura Bezpieczeństwa pozwala na:

- 1) **identyfikację** zagrożeń,
- 2) **utrzymywanie** istniejącego poziomu bezpieczeństwa,
- 3) **odzyskiwanie bezpieczeństwa** (gdy bezpieczeństwo zmaleje),
- 4) **podnoszenie poziomu bezpieczeństwa** (gdy przewidzimy tę potrzebę) i **rozwój** dla bezpieczeństwa danego podmiotu.

Wymiary KB

KB reguluje możliwości podmiotu bezpieczeństwa oddziałujące na jakość życia człowieka, mającą trzy wymiary indywidualny: *mentalno-duchowy*⁴, *wspólnotowy*: głównie *relacyjny* i *organizacyjno-prawny* oraz *materialny*.

⁴ *Duchowość* – odnosi się do bardziej indywidualnych niż religijnych dróg, do wyższej rzeczywistości i płynących z niej inspiracji, np. sensu egzystencji, najwyższej prawdy, przekonań łączących człowieka z Wszechświatem i jego tożsamość w relacji do Absolutu; stan ów pozwala w szerokim kontekście odkrywać sens i cel życia, niewidzialną rzeczywistość. Rozwój pojęcia duchowość rozpoczął się w psychologii w latach 80. XX w. Jego rozwój zrodziła opozycja do religii zinstytucjonalizowanej. Por. S. Taylor, *Spiritual Science: Why Science Needs Spirituality to Make Sense of the World*, Watkins Publishing, London 2018; C.G. Jung, *O zjawisku ducha w sztuce i w nauce*, tłum. R. Reszke, Wydawnictwo KR, Warszawa 2011.

Treść określonego pojęcia, czyli jego pojmowanie, wyznaczają jego związki z terminami, które reprezentują inne pojęcia. Mówiąc zatem o danym pojęciu, de facto odwołujemy się do jakiegoś systemu pojęć. W systemie pojęć jego elementy łączą pewne związki.

Funkcjonujący w umyśle *podmiotu poznania-i-bezpieczeństwa* system pojęć stanowi wynik intelektualnego sumowania się następujących składowych:

- 1) **zasób wiedzy i informacji** pozyskanej przez *podmiot poznania-i-bezpieczeństwa* ze swojego otoczenia na przykład w procesie kształcenia i samodoskonalenia;
- 2) **przetwarzanie w umyśle** *podmiotu poznania-i-bezpieczeństwa* wiedzy i informacji, które zostały wcześniej przezeń pozyskane.

Kluczowa relacja wiążąca dany zbiór pojęć w jeden spójny system, umożliwia hierarchiczne zestawianie pojęć (i reprezentujących je terminów) według określonych kryteriów, które zawczasu przyjmuje Student-Badacz. Najbardziej ogólny związek, jaki pozwala na spełnienie tego warunku, stanowi relacja rozpięta na osi **ogólność – szczegółowość**. Poruszanie się pomiędzy biegunami poznania, jakimi są podejście, do którego odnosi się relacja zawierania się jednego pojęcia w drugim.

Jednak można dostrzec także to, w jaki sposób funkcjonuje w przekazie i w rozumowaniu dychotomia dotycząca *obiektu poznania*: obraz całości danego obiektu oraz obraz części *obiektu poznania*. Dobrze jest, gdy w procesie badania – w tym opisu, porządkowania oraz wyjaśniania danego wycinka *rzeczywistości społecznej*, Student podąży taką drogą, która prowadzi go zgodnie z kierunkiem „od ogółu do szczegółu”. Już prawidłowe określenie tej relacji, która występuje na osi badawczej **ogólność – szczegółowość**, jest jednocześnie wystarczające dla rozumienia pojęcia.

To z kolei pozwala na osiągnięcie takiego poziomu poznania, dla którego określona kategoria (termin naukowy) reprezentująca określone pojęcie, może być wykorzystywana do prowadzenia działania mającego dla nas znaczenie o charakterze intelektualnym oraz refleksyjnym.

Poziom refleksji badawczej prowadzi z kolei do osiągnięcia możliwości wyciągania określonych wniosków oraz do rekomendowania opartych na nich zastosowań praktycznych.

Pionier w zakresie psychologii wychowawczej i pedagogiki eksperymentalnej w Polsce, Jan Władysław Dawid⁵, wyodrębnił trzy etapy procesu służącego poznawaniu obiektów badań:

- 1) **wyodrębnienie przedmiotu badań** (tu jest nim podmiot bezpieczeństwa) od otoczenia oraz poznanie go jako części większej całości, dalej jako samoistną całość i (dla obiektów złożonych) wyodrębnienie części badanego obiektu;
- 2) **wskazanie cech istotnych** przedmiotu badań (obiektu badań) jako pewnej całości oraz poszczególnych jego części;
- 3) **upewnienie się** co do tego, że wszystkie istotne cechy (części) zostały zidentyfikowane oraz prawidłowo wyodrębnione.

Postrzegany i badany przez Studenta z perspektywy *kultury bezpieczeństwa*, rozwój człowieka bazuje na czymś więcej niż dobór naturalny. Rozwój człowieka, rozpatrywanego także jako *podmiot bezpieczeństwa*, dotyczy nie tylko anatomii i fizjologii mózgu.

Rozwój ten dotyczy w znacznym stopniu uwarunkowań społeczno-kulturowych, psychospołecznych i w efekcie asfialo-kulturowego oddziaływania na każdy z niezliczonych personalnych *podmiotów bezpieczeństwa*, wywołując określone efekty w sferze ich zachowania.

⁵ J. W. Dawid, *Nauka o rzeczach. Rys jej historycznego rozwoju, podstawy psychologiczne, metoda oraz wzory lekcji*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1892.

- Założenia wstępne. Bazowe pojęcia nauk o bezpieczeństwie

Rozdział 2

Dyscyplina naukowa – nauki o bezpieczeństwie. Paradygmat naukowy – sens i znaczenie. Paradygmat dyscypliny nauki o bezpieczeństwie

Pojęcie paradygmatu naukowego oraz paradygmatu *nauk o bezpieczeństwie* i jego pojmowanie ma w tym wypadku – czyli w tym kierowanym do Studenta wstępnym kompendium *NoB* – przybliżyć styl myślenia i badania problemów *bezpieczeństwa* w sposób racjonalny, naukowy.

Przeprowadzenie wnikliwego opisu naukowego wybranych elementów naszej rzeczywistości celem poznania praw i wyjaśnienia zasad jej funkcjonowania oraz weryfikacji, usystematyzowania i wykorzystania praktycznego tej wiedzy niesie zarówno dla Dyplomanta, jak i dla każdego innego badacza spore wyzwania.

Podjęcie tych wyzwań i sprostanie im przynosi jednak ze sobą również sporą satysfakcję, czyli na tyle wspaniała stan umysłu u *podmiotu poznania-i-bezpieczeństwa*, że najwyższej klasy myśliciel, jakim niewątpliwie był Arystoteles, określił go jako – „**słusznie dumny**”.

Zainteresowanie człowieka powodujące ciągłe pojawianie się u nas potrzeby zrozumienia określonego wycinka *rzeczywistości*

proceedzi nas do aktywnego wyjaśniania zdarzeń, zjawisk, procesów, relacji społecznych oraz współzależności, z jakich składa się ludzka *rzeczywistość społeczna*¹.

Pasja poznawcza człowieka stanowi wynik istnienia u niego jak się wydaje „od zawsze”, wewnętrznych (immanentnych) potrzeb poznania oraz *potrzeby bezpieczeństwa*. Nietrudno jest wywnioskować, że potrzeby te łączą się ze sobą i są współzależne.

Podstawowy powód podjęcia niniejszych rozważań nad teorią *nauk o bezpieczeństwie*, stanowi fascynujący związek jaki łączy *poznanie, rozumienie i bezpieczeństwo podmiotu*, i usilne dążenie człowieka do zidentyfikowania istnienia tej relacji w *rzeczywistości społecznej* w sferze szeroko pojętego *bezpieczeństwa podmiotu*.

Teoria *nauk o bezpieczeństwie* to precyzyjne wielofunkcyjne narzędzie, które służy Studentowi i innym badaczom do prowadzenia pozwalających uniknąć pomyłek i błędów procesów wiodących człowieka do upragnionego stanu posiadania – ale posiadania czego?

Tym „**czymś**” jest *stan poznania-i-beezpieczeństwa*, jaki posiada dany *podmiot*.

Mając na myśli *paradygmat NoB* – jako wykładnię naukową poznania *rzeczywistości*, z *rzeczywistością społeczną* na czele, należy zwrócić uwagę na jej centralny element: są to konceptualne podstawy procesów poznania. W tym miejscu należy dodatkowo zwrócić uwagę na fakt panowania trendów społecznych, które są

¹ *Konstruktywizm społeczny, rzeczywistość społeczna – konstruktywizm społeczny to nurt nauk społecznych, który ukazuje rzeczywistość społeczną jako tworzącą się w każdej chwili wskutek działania jednostek ludzkich, członków zbiorowości społecznych. Rzeczywistość społeczna nie jest bytem „gotowym”, zewnętrznym wobec jej twórców – to część dostępnej człowiekowi rzeczywistości obejmującej swym zakresem znaczenie zjawisk, procesów, idei, sytuacji, przedmiotów, przy czym znaczenia te powstały dzięki nadaniu im cech nabytych w trakcie wzajemnych oddziaływań ludzkich jednostek i grup społecznych.*

charakterystyczne dla doby *ponowoczesności*² w dzisiejszej *rzeczywistości społecznej*.

Rozpowszechnione są tu negatywne efekty społeczne, takie jak brak ciągłości zjawisk społecznych, które są istotne dla budowania *narodowej kultury bezpieczeństwa*, osłabienie lub brak przekazów społeczno-kulturowych, incydentalność zdarzeń, chaos społeczny i brak solidnego „zakotwiczenia społecznego”, swoboda granicząca z nieładem, czasem nawet z anarchią, bezwładem, a nawet ze stanem zaniku relacji społecznych, ograniczenia lub brak synergii procesów i zdarzeń wypełniają dzisiejszy *świat społeczny*³.

W *świecie społecznym* ery *ponowoczesności* powszechna panuje dzisiaj przypadkowość, kryzys wartości wyższych, egocentryzm oraz egoistyczne tendencje i postawy społeczne.

Ponadto, współcześnie obserwujemy lawinowy już wzrost dynamiki obiegu – zarówno prawidłowo, jak i niesumienne weryfikowanej informacji oraz dezinformacji – powodujący wciąż narastający

² *Ponowoczesność* – całościowy stan współczesnej kultury i cywilizacji; społeczeństwo ponowoczesne ma cechy kształtujące się wraz z obecną transformacją społeczno-kulturową i przemian osobowościowych. człowieka

³ *Świat społeczny* – tworzą go zbiorowe działania, realizowane w komunikacji społecznej za pomocą określonych symboli; przyczyną jego manifestacji jest działanie, na bazie którego *indywidualne podmioty bezpieczeństwa* negocjują reguły interakcji społecznych, role społeczne, język, sposoby komunikacji; w badaniach świata społecznego, opartych na myśli Edmunda Husserla, implemmentowanej w socjologii Alfreda Schütza i rozwijanej przez jego kontynuatorów, *świat społeczny* nie występuje jako obiektywny *byt*, ale jest on konstruowany społecznie; w tym ujęciu akcent kładzie się na różne sposoby doświadczania przez jednostki ludzkie *rzeczywistości społecznej*, np. przez socjalizację czy sferę przeżyć religijnych; Por. A. Schütz, *The Phenomenology of the Social World*, Northwestern University Press, Evanston 1996; A. Kacperczyk, *Zastosowanie koncepcji społecznych światów w badaniach empirycznych*, [w:] *Konstruowanie jaźni i społeczeństwa. Europejskie warianty interakcjonizmu symbolicznego*, E. Hałas, K.T. Konecki (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 167–189.

„zgiełk informacyjny”. Istniejący natłok informacyjny jest dodatkowo multiplikowany przez towarzyszące mu „rozpasanie prawne”.

Terminem tym określa się tworzenie nadmiernie wielkiej liczby przepisów i zmian przepisów prawa, które popularnie określane też jako „nadprodukcja” aktów prawa. Powoduje ona rozliczne uciążliwości oraz przeszkody występujące w egzystencji i w rozwoju człowieka.

Pojawia się dzisiaj także częsta informacyjna manipulacja ludzkimi *grupami społecznymi*, bywa że nawet całymi społeczeństwami czy populacją ludzką.

Dotyka człowieka dziś uzależnienie się od multimediów i absorbowanie oddziaływań informacji i globalnej lub lokalnej propagandy czy marketingu – rozpowszechnianych z inicjatywy oraz w interesie wielkich światowych graczy finansowych, korporacyjnych i politycznych.

Jednak nawet w tym bezprecedensowym dla historii egzystencji człowieka, ponowoczesnym kryzysie wartości łączącym się z narastaniem liczby absurdów, które powoduje anarchizująca wolność, piętrząca deficyt porządku, przetrwały pewne zwyczaje, obyczaje, standardy moralne i prawne (które rodzi potrzeba prawości i sprawiedliwości) i oparte na nich sprawdzone, tradycyjne trendy.

Owe tendencje i znamiona naznaczające dążenie człowieka jako *podmiotu bezpieczeństwa* do prawidłowo zorganizowanej – a tym samym przewidywalnej egzystencji – wciąż w znaczącym stopniu porządkują konceptualny wizerunek świata społecznego i jego dynamikę społeczno-kulturową.

Powyższe trendy stanowią odwieczną ludzką tradycję, która tworzy fundamenty idei i czynu będącego działaniem na rzecz *bezpieczeństwa podmiotu*.

Bezpieczeństwo to manifestuje się poprzez istnienie, któremu określony podmiot chce i próbuje nadać sens poprzez przetrwanie przeciwności, w tym zagrożeń bezpieczeństwa danego podmiotu i wreszcie przez rozwój danego *podmiotu bezpieczeństwa* – podmiotu indywidualnego (personalnego) albo *podmiotu zbiorowościowego* (ludzka grupa, wspólnota, organizacja i podmiotu grupowego, wspólnotowego czy organizacyjnego).

Należy pamiętać, że dla *nauk społecznych* indywidualny *podmiot bezpieczeństwa* to także podmiot działania i *podmiot poznania*. Podmiot ten ma decydujący wkład we własny paradygmat *bezpieczeństwa osobistego*.

Definicja: skrócone przypomnienie Definicji numer 5

Podmiot bezpieczeństwa to człowiek – indywidualny lub zbiorowy podmiot – rozpatrywany i badamy z perspektywy dotyczących go *zagrożeń bezpieczeństwa* i jego bezpieczeństwa.

Indywidualny *podmiot bezpieczeństwa* rozbudowuje osobistą kulturę bezpieczeństwa i dzięki korzystaniu z oddziaływania jej potencjału wytwarza bezpieczeństwo osobiste.

Można dostrzec, że *bezpieczeństwo personalne* osiągnane jest z pomocą następujących elementów:

- liczne „cegiełki” wiedzy, umiejętności i doświadczeń, które są dobrze utrwalone w jego pamięci i ciele – jest to rodzaj siły gotowej do natychmiastowego użycia, przykładowo w obliczu zaskoczenia, bez możliwości stosowania np. Internetu jako protezy mózgu;

- dostrzegane słabości w postaci wiedzy o sferach swej niewiedzy;
- nieuświadomione sfery własnej niewiedzy.

Wiedza o całokształcie naszej rzeczywistości i jej trzech wielkich sfer – społecznej, przyrodniczej i technicznej oraz wiedza o jej funkcjonowaniu składa się z wielu pojęć, teorii, praw i koncepcji dotyczących się rzeczywistości na czele z rzeczywistością społeczną.

Autor ma do przekazania tu ważną uwagę – „otaczająca nas rzeczywistość” **nie stanowi całokształtu rzeczywistości** dlatego, że znaczenie wyrażające sens tego zwrotu nie obejmuje podmiotu bezpieczeństwa i wewnętrznych źródeł **zagrożeń bezpieczeństwa podmiotu**.

Może się zdarzyć, że pewna ilość (pojęć, teorii, praw i koncepcji) jest prawdziwa, zaś inne nie wykazują prawdziwości. Innymi słowy, znajdują się w obiegu potocznym, ale obiektywnie rzecz biorąc są one błędne.

Ponadto, elementy pierwszej grupy można zweryfikować pozytywnie, ale w ramach określonych uwarunkowań, natomiast podczas zaistnienia innych warunków – już nie.

Dlatego też zidentyfikowanie prawdy albo identyfikacja nieprawdy może dla człowieka oznaczać błąd brzemienny w nieoczekiwane skutki – zwłaszcza w te skutki, które są postrzegane z perspektywy dyscypliny nauk o bezpieczeństwie.

W związku z powyższą konstatacją rodzi się następujące dodatkowe pytanie:

Co miałyby stanowić podstawę działania ludzkich jednostek, społeczności oraz całych społeczeństw tworzących narody zorganizowane w państwa? Co sprawia, że w danej sytuacji reagują w sposób przewidywalny albo/lub nieprzewidywalny?

Odpowiedź na powyższe pytanie zależy od skali odniesień do rzeczywistości i głębi wiedzy badacza, jaka cechuje te odniesienia.

Jest o stan posiadanej (zapamiętanej) wiedzy i wiedzy o niewiedzy o rzeczywistości, skutkach procesów, zjawisk, zdarzeń, wraz ze zgromadzonym doświadczeniem, cechami przywódców i członków władz oraz cechami danych społeczeństw-narodów.

Ponadto, należy dostrzec fakt, że oczekiwana odpowiedź na powyżej zadane pytanie może być bardziej pogłębiona i wyczerpująca temat wówczas, gdy ukazany zostanie profil psychiki dominującej w danej zbiorowości ludzkiej (jako podstawy osądu) oraz morale i kultura organizacji ustanawiająca podstawę kształtowania charakteru danej *narodowej kultury bezpieczeństwa* (NKB) oraz działania podejmowanego właśnie w oparciu o tę sferę kultury na rzecz bezpieczeństwa personalnego i wspólnotowego.

Mówiąc krótko – poziom wiedzy i obszar niewiedzy wspólnie warunkują bezpieczeństwo personalne pojedynczego członka zbiorowości społecznej oraz bezpieczeństwo zbiorowościowe, czyli całościowe *bezpieczeństwo* określonej ludzkiej zbiorowości społecznych.

Pozwalają one na zaistnienie wizji człowieka jako *podmiotu bezpieczeństwa*, wraz z jego poziomem rozumienia tego co podmiot bezpieczeństwa doświadcza, kim jest i w jaki sposób postępuje by oddziaływać na bieg zdarzeń i pewne okoliczności, które sumarycznie tworzą zjawiska mogące powodować zmianę społecznej i tym samym zmieniać kształt *rzeczywistości*.

Paradygmat bezpieczeństwa dla takich typów *podmiotu bezpieczeństwa*, jak jednostka ludzka, ludzka społeczność lub całe

społeczeństwo stanowiące naród zorganizowany w państwo – w szeroko rozumianym świecie społecznym (z towarzyszącymi mu sferami natury i techniki), który zmieniają według swych oczekiwań co do zaspokojenia potrzeb – to fundament, na którym buduje się tożsamość *podmiotów bezpieczeństwa* i ich bezpieczeństwo tożsamościowe, tak w wymiarze personalnym, jak i w wymiarze zbiorowościowym.

Tożsamość tę wyrażają własności psychofizyczne i poziom kompetencji społecznych. Podlega ona ewolucyjnej zmianie pod wpływem różnych czynników, jakie obejmuje przekaz narodowej, społeczno-kulturowej tradycji. Pojmowanie terminu *paradygmat* przybliżają takie pojęcia, jak wzorzec, wzór, model, schemat, szablon.

Czynniki fizyczne stanowią najczęściej źródło bezpośrednich doświadczeń personalnego podmiotu bezpieczeństwa.

Z kolei czynniki mentalno-duchowe i intelektualne kształtują u personalnego *podmiotu bezpieczeństwa* sposób pojmowania rzeczywistości, tak onto-epistemologiczny (gdzie, kiedy i jak istnieje obiekt badań, i w jaki sposób on funkcjonuje), jak i onto-aksjologiczny (gdzie, kiedy i jak istnieje obiekt badań oraz jaki on ma system wartości). Tym samym ów sposób pojmowania rzeczywistości rzutuje na zdolność do doświadczania jej całości, czyli umiejętność dostrzegania obu sfer rzeczywistości – tej wewnętrznej i tej otaczającej go.

Powiązane oddziaływania tych czynników decydują o charakterze działania ludzkiej jednostki czy zbiorowości społecznej – grupy społecznej lub społeczeństwa.

To tutaj powstają przyczyny powodzenia lub porażki w działaniu i tym samym – przyczyny pozytywnej albo negatywnej zmiany rzeczywistości społecznej jej uczestnika.

Zachowuje on przy tym pewne stałe elementy dotyczące natury człowieka i organizacji społecznych, które nań oddziałując zmieniają jego postrzeganie. Ten aspekt percypowania rzeczywistości konkretyzuje poziom jej pojmowania, rozbudowywanie wiedzy i praktyczne stosowanie owej wiedzy w skomplikowanej sieci relacji społecznych.

Paradygmat nauk o bezpieczeństwie dotyczy ludzkiej jednostki, grupy społecznej lub społeczeństwa-narodu jako *społeczeństwa obywatelskiego*. Zawsze stanowi on otwarty – czyli nigdy niedomknięty zbiór elementów. Owe elementy pozwalają badaczowi na paradygmatyczne podejście, ponieważ tworzą spójny system obejmujący pojęcia, definicje, twierdzenia, aksjomaty – teorie określające daną sferę wiedzy. Jest on niedopełniony, gdyż wciąż podlega rozbudowaniu i zmianom w wyniku rozszerzania oraz pogłębiania zasobów wiedzy.

Jak podał Janusz Gierszewski⁴, termin *paradygmat* widnieje w *Powszechnej Encyklopedii Filozofii*: „(gr. *parádeigma* – wzór, model; łac. *paradigma* – wzór, przykład) – pierwotne określenie idei platońskiej, która była prawzorem rzeczy zmiennych; dzisiaj w retoryce – to wyjątkowo jasny i typowy przykład ilustrujący omawianą kwestię”⁵. Takie ujęcie paradygmatu dla Thomasa S. Kuhna okazało się za wąskie.

Jarosław Gryz zauważył, iż należy zaznaczyć jeden istotny (wynikający z powyższego) determinant tego poznania – jego zmienną niezależną. Jest to niemożność ukazania wielowymiarowości, złożoności i koherentności całości bezpieczeństwa podmiotu. Sytuacja ta niesie z sobą ważne skutki poznawcze.

⁴ J. Gierszewski, *Paradygmatyczne punkty widzenia nauk o bezpieczeństwie*, [w:] „Historia i Polityka”, Nr 29 (36), 2019, s. 9–25.

⁵ *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. VIII, Wydawnictwo PTTA, Lublin 2007.

Ustanawia bowiem zakres procesu poznania i tym samym systemy pojęć, używane do opisu i określania rzeczywistości. Ich treści niosą z sobą przekaz, który jest cząstkowy. Przekaz ten determinuje użyteczność wiedzy – zdolność do jej wykorzystywania⁶.

Badacz poznając paradygmat bezpieczeństwa danego podmiotu, ma faktycznie do czynienia z określonymi sektorami bezpieczeństwa dotyczącymi istnienia, przetrwania i rozwoju tego podmiotu. Sektory te są wyrazem określonych sfer i ich cech powiązanych z badanym podmiotem, co jest nietożsame z paradygmatem całościowym – czyli takim, w którym opisano by bezpieczeństwo podmiotu w wyczerpującą, kompleksowy sposób.

Takie pojmowanie pojęcia paradygmat utworzył amerykański fizyk, historyk i filozof nauki Thomas Samuel Kuhn (1922–1996). Dla każdego uczonego i dla Studenta-Badacza, autora pracy dyplomowej paradygmat to wytwór kultury – ale i *kultury bezpieczeństwa*, który pozostaje w ścisłym związku z nauką pojmowaną instytucjonalnie. Można wyodrębnić kilka rodzajów paradygmatów w badaniach nad *bezpieczeństwem*:

- **paradygmat humanistyczno-antropocentryczny**, gdzie bezpieczeństwo rozpatruje się już od podstawy, jaką jest bezpieczeństwo osoby ludzkiej;
- **paradygmat państwocentryczny**, gdzie badacz koncentruje się na bezpieczeństwie państwa w aspekcie zewnętrznych i wewnętrznych zagrożeń militarnych i niemilitarnych;
- **paradygmat integralny**, gdzie badacz ujmuje bezpieczeństwo szeroko: unidyscyplinarnie, w tym multidyscyplinarnie, interdyscyplinarnie oraz transdyscyplinarnie; pozwala

⁶ J. Gryz, *Zarys podstaw teorii bezpieczeństwa*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2010, s. 6 i nast.

to na komplementarność wieloaspektowego ujęcia problematyki *bezpieczeństwa*.

Powtórzmy: Thomas S. Kuhn stwierdził, że w paradygmacie uwidaczniają się określone wzory działania, akceptowane we współczesnej praktyce naukowo-badawczej. Obejmują one równocześnie prawa naukowe, teorie, ich zastosowania oraz wyposażenie techniczne.

Z wyżej podanych elementów powstaje teoretyczny model, wyrażający tradycję danego nurtu badań naukowych, na przykład właśnie dyscypliny *nauk o bezpieczeństwie* lub ich nurtu, w którym badacze interesują się *kulturą bezpieczeństwa*. Operacja ta prowadzi badacza do możliwości zbudowania opisu i oznaczenia zakresu, jaki obejmuje *paradygmat*, który stanowi funkcjonalny twór nieredukowalny do żadnego z jego elementów składowych.

Rzecz zasadniczo dotyczy interpretacji rzeczywistości, tutaj głównie *rzeczywistości społecznej*, a w tym także jej różnorodnych cech. Własności te mają konotacje z różnymi dyscyplinami naukowymi. Są to na przykład skojarzenia psychologiczne, psycho-społeczne, socjologiczne, prawne, ekonomiczne, przyrodnicze oraz techniczne⁷. Samo pojęcie *paradygmat* kryje w sobie pewną koncepcję nauki. Termin ów bywa niekiedy rozumiany jako teoria dominująca w danej dyscyplinie nauki.

⁷ T.S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, Fundacja Aletheia, Warszawa 2001, s. 34–36, 88–100; idem, *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago 2012.

Thomas Samuel Kuhn (1922–1996), źródło: Internet Encyclopedia of Philosophy, <https://iep.utm.edu/kuhn-ts/>

Według Andrzeja Glena właściwe podejście przy formułowaniu paradygmatu *nauk o bezpieczeństwie* to komplementarne wykorzystywanie w poznaniu kwestii bezpieczeństwa następujących czterech *paradygmatów*, na które wskazali Gibson Burrell i Gareth Morgan⁸:

- funkcjonalizm;

⁸ A. Glen, *Model procesu poznania w naukach o bezpieczeństwie*, [w:] „Zeszyty Naukowe AON” 2014, nr 4, s. 145.

- radykalny strukturalizm;
- radykalny humanizm;
- interpretatywizm.

Jak zauważył Andrzej Glen⁹, ocena *paradygmatów* funkcjonujących w dziedzinie nauk społecznych w nieobojętnych dla spraw bezpieczeństwa i *kultury bezpieczeństwa* dyscyplinach, takich jak politologia (i kultura polityczna) oraz zarządzanie (i kultura organizacyjna) pod kątem użyteczności w procesie poznania w naukach o bezpieczeństwie, pozwala spostrzec tu niełatwe wyzwanie w zakresie doboru do wskazanych wyżej potrzeb.

Radzenie sobie z tym wyzwaniem jest możliwe dzięki zastosowaniu wskazówek metodologicznych Lecha Krzyżanowskiego. Postulował on podejście, które można określić jako **komplementarność metodologiczna**. Nie od rzeczy byłoby określenie tego podejścia wprost jako **paradygmat komplementarny**. Szersze studium dotyczące problematyki paradygmatyczności w zakresie dyscypliny *nauk o bezpieczeństwie* Student znajdzie w klarownym wywodzie Andrzeja Glena w tekście *Model procesu poznania w naukach o bezpieczeństwie*¹⁰. Artykuł ten został opublikowany w czasopiśmie naukowym.

Należy w tym miejscu wskazać na dwa ważne elementy, które określają paradygmat bezpieczeństwa podmiotu:

- 1) postać *paradygmatu bezpieczeństwa* podmiotu zawiera uniwersalny rdzeń teorii poznania i wyjaśniania elementów rzeczywistości;
- 2) ów *rdzeń teoretyczny* *deskrypcji* (opisu) i *eksplanacji* (wyjaśniania) rzeczywistości poddawany jest przez badaczy różnym interpretacjom – w zależności od intencji, przekonań, stawianych założeń i tez, co w efekcie sprawia wrażenie, iż *paradygmat naukowy bezpieczeństwa podmiotu* nie ma jednej postaci, lecz wiele.

⁹ Ibidem, s.148.

¹⁰ Ibidem, s. 144-160.

Należy pamiętać o istnieniu specyficznych właściwości rozmaitych *paradygmatów naukowych*, które są wyprowadzone z różnych ujęć badawczych. Współcześnie występuje wiele *nurtów naukowo-badawczych*, a niekiedy nawet towarzyszących im już tradycji rozumienia *bezpieczeństwa podmiotu*, których przedstawiciele wchodzą ze sobą w dyskurs.¹¹

W toku prowadzenia tego dyskursu wyłaniają się przez uczonych zręby paradygmatu *NoB*, który opisuje rzeczywistość, występujące w niej podmioty, ich postać oraz istotę zachodzących pomiędzy nimi relacji, interakcji oraz współzależności i ich uwarunkowań.

Istotnymi elementami, które determinują postać, jaką przyjmuje *paradygmat naukowy*, są:

- 1) przedmiot poznania,
- 2) sposób poznania.

Paradygmat dyscypliny *nauki o bezpieczeństwie (NoB)* ma charakter uniwersalny, gdy chodzi w nim o aspekt deskrypcji (poznania) zdarzeń, procesów, zjawisk, trendów, współzależności i oddziaływań społecznych – ale już w aspekcie *eksplanacji* (wyjaśniania) nie następuje – to tutaj bowiem pojawiają się w paradygmacie naukowym zasadnicze różnice.

Podstawę paradygmatu *NoB* stanowią idee, relacje i współzależności społeczne, sposoby służące istnieniu (z nadanym mu przez siebie sensem), przetrwaniu przeciwności, w tym zagrożeń, ciągłości rozwoju oraz zaspakajaniu materialnych i niematerialnych potrzeb człowieka.

Paradygmat *NoB* opiera się na wielu teoriach, które w zależności od przyjmowanej perspektywy badawczej dobierane są pod

¹¹ Por. J. Huysmans, *Security! What do You Mean? From Concept to Thick Signifier*, „European Journal of International Relations” 1998, Vol. 4, No. 2, s. 226-255.

kątem potwierdzenia albo falsyfikacji pewnych tez, hipotez oraz przyjmowanych założeń naukowo-badawczych.

W każdym przypadku należy zidentyfikować cztery elementy tworzące *paradygmat NoB*:

- 1) **podmiot bezpieczeństwa,**
- 2) **przedmiot bezpieczeństwa,**
- 3) **środowisko bezpieczeństwa,** czyli to środowisko, w którym bezpieczeństwo jest badane,
- 4) **związki** pomiędzy wyżej podanymi czynnikami.

Te elementy są rozpatrywane zarówno indywidualnie, analitycznie, jak również wspólnie, syntetycznie.

Takie postępowanie w procesie badawczym, który jest procesem poznania prowadzonym przez Studenta – wyraźnie wskazuje na istnienie systemowego charakteru paradygmatu *nauk o bezpieczeństwie*.

W paradygmacie naukowym znaczenie mają zmienne, które się tutaj pojawiają. Są to zmienne zależne (np. wielkość terenu województwa małopolskiego) i zmienne niezależne (np. liczba osób zatrudnionych i liczba osób bezrobotnych w województwie małopolskim). Pozwalają one Studentowi, jako dyplomantowi i badaczowi, na powiększanie zasobów własnej wiedzy niezbędnej do rozwiązywania danego problemu.

Rozdział 3

Uwagi kończące, kierowane do Studenta

*Uwagi kończące –
Sprawy ważne i pewne,
Ale niezaskakujące,
A przy tym potrzebne*

Budowanie teoretycznych podstaw prowadzenia badań nad kwestiami bezpieczeństwa na podstawie leksykalnego znaczenia tego terminu często kieruje prace badawcze ku psycho-społecznym kontekstom *kultury bezpieczeństwa*, np. jej deficytu, powodującego niepewność, niepokój, strach czy też lęk, a także ku przyczynom wywołującym doświadczanie takich negatywnych stanów. Motywy doświadczania tych negatywnych stanów wiążą się głównie z troską człowieka o możliwość zaspokojenia swoich *potrzeb*, które z powodu ich wagi dla jego właściwego funkcjonowania, jako podmiotu *bezpieczeństwa* odzwierciedlają nadrzędne dla niego *wartości*.

Wartości służą takiemu istnieniu, któremu *podmiot bezpieczeństwa* nadaje głębszy sens. Służą także przetrwaniu przeciwności, w tym zagrożeń i harmonijnemu funkcjonowaniu oraz możliwościom swobody rozwoju i związanej z nim jakości życia. Utrwalenie, ochrona i obrona środków osiągnięcia wartości i zaspokajania w ten

sposób potrzeb *podmiotu bezpieczeństwa* czyni bezpieczeństwo wartością instrumentalną (wartość stanowi narzędzie, z pomocą którego osiągamy inne wartości) oraz nadaje *naukom o bezpieczeństwie* komplementarny i unidyscyplinarny (multidyscyplinarny, interdyscyplinarny, transdyscyplinarny) charakter:

- Systematyzacja teorii nauk o bezpieczeństwie wymaga wiedzy i eksploracji badawczej. Przenikają i porządkują one wymiar podmiotowy bezpieczeństwa (osoba, grupa, naród). Dotyczy to różnych kategorii *podmiotów bezpieczeństwa* i ich relacji. Mimo że zróżnicowanie charakteru wielu różniących się *podmiotów bezpieczeństwa* jest znaczące, badania nad ich *bezpieczeństwem*, opis naukowy i wyjaśnianie powinny być spójne. Wymaga to stosowania przez Studenta ujednoliconej i spójnej siatki pojęć z zakresu dyscypliny *NoB*;
- Drugi nurt systematyzacji teorii *NoB* stanowi przedmiotowe ujęcie bezpieczeństwa (bezpieczeństwo militarne, polityczne, społeczno-kulturowe, publiczne, zdrowotne, prawne, ekologiczne, powszechne, ekonomiczne, itp.).

Rozszerzony katalog wartości chronionych podmiotów sprawia, że należy wykorzystywać wiedzę oraz metody, techniki i narzędzia badawcze adekwatnych dziedzin nauki.

Zastosowanie w tym zakresie sektorowej analizy bezpieczeństwa zapewnia holistyczne podejście do bezpieczeństwa z uwzględnieniem jego multidyscyplinarnego charakteru.

Bezpieczeństwo, a zwłaszcza jego deficyt, jest doświadczane przez człowieka, postrzeganego jako *podmiot bezpieczeństwa*, jako to co motywuje albo zniechęca go do budowania odporności, ochrony i obronności, stanowiących atrybuty *kultury bezpieczeństwa*.

Doświadczenie braku *bezpieczeństwa* (a nie postrzeżenie bezpieczeństwa jako ślepej uliczki mylnej czy zbyt późnej percepcji zagrożeń) definiowane jako obawy, niepokój, strach i lęk wiąże się z opisywanymi w psychologii sytuacjami trudnymi. Pojęcia te są dobrze zbadane w psychologii i wymagają tylko adaptacji do perspektywy *nauk o bezpieczeństwie*.

Wieloaspektowość podstawowego, podmiotowego wymiaru bezpieczeństwa rzutuje na jego płaszczyznę przedmiotową. Szerokie spektrum podmiotowe oraz rozszerzony katalog przedmiotowy spowodował, że współczesne *nauki o bezpieczeństwie* i badania nad *kulturą bezpieczeństwa*, już dawno przekroczyły granice, jakie zakreślało militarno-polityczne ujęcie i odpowiadające mu pole badawcze. Badania te obejmują już dziś swoim zakresem również inne dyscypliny. Przede wszystkim dyscypliny z szerokiej dziedziny *nauk społecznych* – np. psychologię, socjologię, nauki prawne, ekonomię, nauki o kulturze, nauki polityczne, nauki techniczne i nauki przyrodnicze.

Cel badań w *naukach o bezpieczeństwie*, tych, które prowadzi Student w najważniejszej roli na uczelni, jaką jest rola Dyplomanta. **Cel ów ma niezbywalny dla bezpieczeństwa antropocentryczny charakter – cała tematyka NoB skupia się wokół zaspakajania potrzeb człowieka.**

Pisząc o potrzebach, miejmy w pamięci, czym one naprawdę są. Potrzeba bowiem oznacza niezbędność w odróżnieniu od „chcenia” czy „chęci na coś”. Potrzeby są czymś całkiem innym niż ludzkie zachcianki. Wskazuje na to definicja kryjąca na dodatek w sobie sedno *nauk o bezpieczeństwie*:

POTRZEBA jest to taki stan istnienia i rozwoju ludzkiego, którego zaspokojenie stanowi warunek właściwego funkcjonowania człowieka rozpatrywanego jako podmiot bezpieczeństwa.

Na tym kończy się niniejszy zwięzły podręcznik stanowiący pierwszą część wstępnych objaśnień, które mają pozwolić Studentowi przejść ku metodologii ukierunkowanej na dyscyplinę *nauki o bezpieczeństwie* i na metodykę powstawania badań oraz pisania pracy z zastosowaniem warsztatu naukowego.

Rozdział 4

Zakończenie

Podręcznik ten ma służyć jako pomoc przy zaplanowaniu i poprowadzeniu we właściwym kierunku własnej pracy badawczej, a następnie przelania efektów tego projektu na karty pracy dyplomowej dającej mu przepustkę do świata ludzi wykształconych na poziomie wyższym.

Podręcznik ma w osiągnięciu powyższego celu dopomóc Tobie, drogi Studencie, jak również Szanownemu Promotorowi pomóc porozumieć się z Dyplomantem bez nieporozumień – czyli w taki sposób, który jest:

- 1) **jasny,**
- 2) **precyzyjny,**
- 3) **wykluczający wszelkie odstępstwa od dwóch filarów** każdej, nie tylko magisterskiej - dobrej pracy pisemnej Studenta – a są nimi:
 - **zasady warsztatu naukowego**
 - **jednolite zasady edycji tekstu** – (*Standardy pisania prac...*).

Pokazano również w tym pomocowym celu sposoby definiowania i interpretowania terminów i pojęć niezbędnych do sprawnego

poruszania się w obrębie problematyki naszej szczególnej dyscypliny naukowej, jaką są *nauki o bezpieczeństwie*.

Bardzo zwięźle przedstawiono tu złożoność problematyki dotyczącej sytuacji bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo jest to wartość nadrzędna i nieprzemijająca w egzystencji człowieka – także Twojej, Twojej Rodziny i Twojej Ojczyzny. Co za tym idzie – jest to także podstawowa potrzeba człowieka, ludzkich jednostek grup i organizacji społecznych, rozpatrywanych jako podmioty bezpieczeństwa stanowiące personalne oraz grupowe nośniki kultury bezpieczeństwa.

Życzę satysfakcjonujących badań, przyjemnej lektury i pisania swojej pracy oraz udanej obrony, przyszły Magistrze.

– Autor

Dr hab. Juliusz Piwowarski – uczony, założyciel i rektor Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie. W swojej działalności rozwija oraz promuje w szerokiej międzynarodowej współpracy polskie nauki o bezpieczeństwie. Ma stopień naukowy doktora habilitowanego nauk społecznych, a jego zainteresowania naukowe uzupełnia praktyka, między innymi w zakresie sztuk i systemów walki. Te ostatnie miały zastosowanie w szkoleniu kontrterrorystów i są dobrym laboratorium dla obserwacji uczestniczącej zjawisk społecznych. Badacz jest również autorem licznych publikacji naukowych związanych głównie z kulturą bezpieczeństwa.

ISBN 978-83-64035-83-8